

«I-Language» i. e. «Individual Language»: The Problem of Functional Generalization

«Я-мова» і.е. «Індивідуальна мова»: проблема функціональної генералізації

Larysa Kalmykova

Dr. Sc. in Psychology,
Professor

Лариса Калмикова

доктор психологічних наук,
професор

E-mail: klo377@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-7538-2635>

Nataliia Kharchenko

Dr. Sc. in Psychology,
Professor

Наталія Харченко

доктор психологічних наук,
професор

E-mail: kharchenko.nataliia.v@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-9958-5226>
ResearcherID: F-9093-2018
Scopus AuthorID: 57215433238

Inna Mysan

Ph.D. in Pedagogy,
Assistant Professor

Інна Мисан

кандидат педагогічних наук,
доцент

E-mail: mysan.iv79@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-9416-4484>

*Pereiaslav-Khmelnytskyi
Hryhorii Skovoroda
State Pedagogical University*
✉ 30, Sukhomlynskyi Str.,
Pereiaslav, Ukraine, 08401

*ДВНЗ «Переяслав-
Хмельницький державний
педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»*
✉ вул. Сухомлинського, 30,
м. Переяслав, Україна, 08401

*Original manuscript received July 16, 2020
Revised manuscript accepted March 27, 2021*

ABSTRACT

Goal. To present the consequence of the functional classification of world languages, carried out on psycholinguistic grounds; to make a brief description of the individual language of a man as his speech-language ability, manifested in various functional-linguistic incarnations; to present the primary and secondary-functional group of languages as a means of realization the communicative and speech needs, motives and intentions of individuals taking into account the functional-linguistic diversity to ensure successful speech communication in micro- and macro-society.

Methods: functional analysis; systematic analysis, generalization of literature; modeling of functional speech and language competence of a person; identification of different types of properties of the individual languages by secondary functional orientation; classification of national languages by their functional purpose; research synthesis; formulation of conclusions.

Results. The functional properties of individual language as a biopsychoneurolinguosocial object can only be described by reference to the concept of «function». The functions of human language are numerous, so the analysis of the each of them is carried out and its results are presented.

Conclusions. The basis for the functional classification of world languages can be the generative system and language ability (competence) of a man. Functional speech and language ability of a person can be represented as his functional and language metasystem with its inherent functions of the first language, non-native language (second and foreign), dominant language, internal language, individual language, metalanguage, translation language, professional language and other languages in the processes of externalization and internalization. The functions of the world's languages change in accordance with the changes that occur in the communicative ranks of the national languages – indicators of the volume of functions in different types of communication. The number of language functions in individuals increases depending on the factors that determine the actualization of speech and language ability (biological, genetic), its implementation and improvement (environmental, social, ontogenetic, etc.).

Key words: «I-language», «individual language», speech and language competence, functional classification of languages, language functions, functional generalization.

Вступ

Психолінгвістика традиційно оперує поняттями L1 і L2. У науковій літературі презентована достатня кількість нових публікацій щодо оволодіння як *першою мовою* – L1 (Jackson, Massaro & Hopp, 2017; Qian et al., 2019; Hicks & Dominguez, 2020; Pulaczewska, 2020; Tian et al., 2020; Gargiulo & van de Weijer, 2020 та ін.), так і *другою мовою* – L2 (Jackson & Ruf, 2017; Jackson, 2018;

Kaan & Chun, 2018; Batel, 2020; Foote, Qasem & Trentman, 2020; Hartsuiker & Bernolet, 2020; Hopp, Bail & Jackson, 2020; Jensen et al., 2020; Gargiulo & Weijer, 2020; Jackson & Hopp, 2020 та ін.). Останнім часом у психолінгвістиці, й суміжних з нею наукових областях, з'явилася тенденція звернення дослідників не тільки до питань опанування граматичної системи рідної мови, словоутворення, питань компетенції людини освоювати, володіти і реалізовувати в мовленні функції рідної мови та функції інших національних мов, зокрема як у їх первинних функціях, так і вторинних. Оволодіння означеними функціями відбувається на різних етапах мовленнєво-мовного онтогенезу залежно від соціальних умов життєдіяльності кожного носія мови.

Коли обговорюється питання функціонального мовленнєво-мовного розвитку людини, то на перший план постає проблема «Я-мова» («I-Language») (Chomsky, 2015). У нашому розумінні – це «індивідуальна мова» (Kalmykova, Kharchenko & Mysan, 2020) суб'єкта мовлення, не тільки його мовленнєво-мовна здатність породжувати висловлювання і розуміти мовлення інших людей за допомогою комплексу тих мовних засобів, якими цей суб'єкт володіє, а й спроможність мовця користуватися засобами національної мови в її різних функціях (мова перекладу, рідна мова, іноземна мова, метамова, міжнародна мова та багато ін.) задля реалізації діяльності в соціумі відповідно до виконуваних у ньому різноманітних ролей.

Відразу зазначимо, що дослідники мов світу до цього часу не мають єдиного погляду як на функції національної мови, так і на функції індивідуальної мови людини, вербалізованої з урахуванням різних видів етнічних мов у їх вторинних функціях (наприклад, функція другої мови, функція мови науки, функція професійної мови, функція мови спеціальності та ін.). Саме тому кожен з науковців висуває й розробляє власні списки функцій, власні класифікаційні підходи. Будь-яка функціональна класифікація національних мов, як зазначають дослідники, не тільки багатомірна, а й відносна. Одна і та ж національна мова може включатися в різні класи за різними класифікаційними ознаками (Бенвенист, 1963; Виноградов, 2016).

Зауважимо, що ми не маємо на увазі такі базові – первинні – функції першої мови, як комунікативна і когнітивна, а також часткові її функції (емотивна, естетична, регулятивна,

контактовстановлювана, збереження і передачі самосвідомості, традицій історії народу тощо). Предмет розгляду в цій статті – вторинні функції національних мов та вторинні функції індивідуальної мови людини в її мовленнєвій поведінці.

Концепція дослідження

Концепція дослідження побудована на психолінгвістичному підході до опису індивідуальної мови людини, вербалізованої засобами різних видів національних мов у їх багатоманітних потенційно необмежених у способах і видах прояву, функціях. Розроблену нами *психолінгвістично-функціональну класифікацію*, відповідну означеному підходу, розглядаємо як *поліфункціональну спрямовану групу індивідуальних мов*. У цій своєрідній за функціями групі індивідуальних мов людини в якості підстав для їх групування обрано *генеративну систему й мовленнєво-мовну компетенцію (здатність)* людини – біонейропсихолінгвістичну сферу реалізації її індивідуальної мови в соціумі у різних (первинних і вторинних) функціях.

Під *сферою функціонування індивідуальних мов* розуміємо їх *ролі в комунікативно-мовленнєвій поведінці людини в різних обставинах і ситуаціях вербальної взаємодії в багаторівневому й поліфункціональному комунікативному планетарному соціумі*. Адже у поліфункціональній групі індивідуальних мов кожний з її різновидів виконує у психолінгвальному світі людини власне неповторне функціональне навантаження.

Поліфункціональна група індивідуальних мов, як і будь-яка абстракція, є продуктом функціональної диференціації і тому в ній майже не залишається нічого первинного. Так, етнічні мови індивіда поза їхніми основними (первинними) функціями можуть набувати в його мовленнєвому досвіді іншого статусу й починати реалізовувати нові для нього функції: (а) французька мова, наприклад, як національна мова, з якої виформовувалася індивідуальна мова, може виконувати в мовленнєвій поведінці індивідів не тільки роль першої мови (L1) і мови внутрішнього мовлення, а й метамови, і мови перекладу, і мови фаху, й мови науки тощо; (б) англійська мова (як етнічна) може виконувати ролі міжнародної мови, другої мови, рідної мови, іноземної мови, мови

спеціальності, мови міжнаціонального спілкування та ін. Отже, функціональні можливості етнічних мов необмежені, як потенційно необмежена функціонально-мовна компетенція людини, вона не зводяться лише до своїх суто первинних функціональних сутностей.

До понять різновидів індивідуальних мов, об'єднаних в ту чи ту – поліфункціональну групу – на підставі виконання ними певних функцій у генеративній системі людини в процесі її комунікативно-мовленнєвої активності як у просторі всього полілінгвального світу, так і в межах окремих поліетнічних і полікультурних країн, відноситься низка загальноновживаних, соціально й лінгвістично та політологічно визначених, але недостатньо оформлених у психолінгвістичному сенсі понять, як-от: «державна мова», «офіційна мова», «національна мова», «регіональна мова», «мова національних меншин», «природна мова», «міжетнічна мова», «мова міжнаціонального спілкування», «міжнародна мова», «мова міжнародного спілкування», «штучна мова», «ділова мова», «мова науки» тощо. Існує низка й інших психолінгвістично недефініційованих понять, які, як і вищезазначені, визначають різновиди мов, безпосередньо пов'язаних з мовленнєво-мовними феноменами людини: її здатністю генерувати висловлювання (екстерналізувати), сприймати і розуміти мовлення (інтерналізувати) не тільки засобами L1, а й засобами інших національних мов. До цих психолінгвістичних понять належить такі види поліфункціонально-центрованих мов: «перша мова», «функціонально перша мова» або «основна мова», «рідна мова», «материнська мова», «нерідна мова», «іноземна мова», «друга мова», «індивідуальна мова», «домінантна мова», «успадкована мова», «метамова», «професійна мова», «мова спеціальності», «мова перекладу», «мова внутрішнього мовлення» тощо. Назви цих первинно і вторинно функціонально-центрованих видів мов одночасно є й номінаціями їх функцій, через які проявляється не тільки сутність кожного з цих різновидів мов, а й специфіка їх функціонування в комунікативно-мовленнєвій практиці людини залежно від ситуації й умов спілкування.

Деякі з етнічних мов і похідні від них опановані індивідами персоніфіковані мови є високо функціональними, спроможними виконувати значно більше функцій, ніж їх первинні – базові комунікативні, когнітивні та ін. – функції. Однак функціональний статус національних мов досить різний, зумовлений рівнем їх

спроможності реалізовуватися в якомога більшій кількості функцій у мовленнєвій активності людини.

Національні мови, яким належать вторинні та різні за їх специфікою функції, можна віднести до функціонально розвинених мов, яким притаманна суперфункціональність: функції етнічної, національної, державної, домінантної, другої, іноземної, міжнародної мови й багато інших місій. Є функціонально малозалежні та незалежні національні мови, які виконують або дві-три вторинні функції, або лише первинні функції етнічної мови, зручні за своїми властивостями лише для пізнання й комунікації в межах окремого етносу або національності. Між вторинно функціональними національними мовами існують певні функціональні залежності, детерміновані, по-перше, ступенем їхньої функціональної рухливості, по-друге, функціональним простором реалізації кожної з них. Проте незалежно від розвиненості функцій національних мов вони завжди є породженням і виявом функціональної мовленнєво-мовної здібності людини й належать до її генеративних процесів. Виконувані ролі поліфункціональним класом мов вторинні функції в мовленнєвій поведінці індивіда завжди різноманітніші, ніж первинні функції національних мов у його психолінгвістичному досвіді, а реалізація певної кількості таких функцій у кожної людини залежить від багатьох факторів, серед яких і генетичні, і нейролінгвістичні, й соціально-середовищні, й комунікаційні, й онтогенезисні, й механізменні й інші.

На нашу думку, згадані та інші (не згадані в цьому контексті) види національних мов із поліфункціонально-центрованої групи мов у їх сукупності можуть представляти собою психолінгвістично-функціональну типологію природних мов та бути презентованими в їх різноманітності й своєрідності в якості особливого об'єкту психолінгвістики – первинно і вторинно функціональних індивідуальних мов як функціональної мовленнєво-мовної компетенції (здатності) людини, притаманної її генеративній системі.

Наше наукове уявлення про мову людини ґрунтується на поглядах Л. Виготського (Выготский, 2000), який виокремлює внутрішню і зовнішню мови в процесі породження мовлення, та Т. Ахутіної (Ахутина, 2002) про реалізацію смислового й семантичного синтаксису на етапі внутрішнього мовлення в процесі його породження; також Н. Хомського (Chomsky, 2015), який тлумачить «мову» як «внутрішню мову (*I-language*), біологічний

об'єкт, що є внутрішнім по відношенню до індивіда і який розглядається з урахуванням його інтенсивності» (там само: 92). Дослідника цікавить «фактично існуюча природа цієї системи, а не тільки її зовнішні прояви» (там само). Ми розуміємо індивідуальну мову людини як глобальний об'єкт – її поліфункціональну мовленнєво-мовну компетенцію, здібність, здатність (незалежно від конкретних національних мов). Таке тлумачення цілкомито зумовлене як біологічною природою мови індивідуума, так і його психічною організацією та соціальною детермінацією. Саме тому індивідуальну, персоніфіковану мову людини визначаємо як *біопсихонейролінгвосоціальне*, а, можливо, й *космічне* – зовнішнє відносно до соматички людини – явище. Означене уявлення визначає також наші концептуальні підходи до психолінгвістично функціональної класифікації індивідуальних мов і характеристики різних видів поліфункціонально-центрованих національних мов за тими функціями, які dokonуються ними в мовленні кожного індивіда.

Мета статті – подати консеквенцію функціональної класифікації мов світу, здійсненої за психолінгвістичними підставами; здійснити стислий опис індивідуальної мови людини як її мовленнєво-мовної здатності, проявленої в різних функціонально-мовних іпостасях; представити первинно- і вторинно-функціональну групу мов як засіб реалізації комунікативно-мовленнєвих потреб, мотивів та інтенцій індивідів з урахуванням функціонально-мовної різноманітності для забезпечення успішного мовленнєвого спілкування в мікро- і макросоціумі.

Дотримання етичних стандартів

Авторами не отримано фінансування для допомоги у підготовці та проведенні дослідження, а також у написанні цієї статті.

Автори не мають фінансових або майнових інтересів, які стосуються матеріалів цієї статті.

Методи і методика дослідження

Основним методом дослідження є *функціональний аналіз*, який розглядаємо як спосіб, по-перше, вивчення функцій мови

людини, в основі якої лежить розмежування (функціональна декомпозиція) її психолінгвістичної вторинно функціональної здібності; по-друге, наступної характеристики та опису. При цьому ми виходимо з того, що функціональні властивості індивідуальної мови як біопсихонейролінгвосоціального об'єкту можуть бути описані лише при зверненні до поняття «функції». Функції мови людини багаточисельні, тому здійснюється аналіз кожної з них і презентуються його результати. Функціональний аналіз зумовлює і призводить до використання психолінгвістичних понять, які визначають різні види первинно і вторинно функціональних мов зі специфічними для них особливостями; уможливорює пояснення не тільки кожної з представлених у статті функцій мови, а й її мовної форми залежно від тих конкретних потреб та інтенцій, які актуалізуються в мовленнєвій діяльності її суб'єктів. Психолінгвістично-функціональний підхід у процесі здійснення пошуку існуючих у даний період розвитку науки різновидів первинних і вторинних функцій мови людини та їх аналізу дає змогу встановити специфічні відношення між функціонально-мовною здібністю людини, її мовленнєвою поведінкою й умовами соціального оточення та мовного середовища, які контролюють цю поведінку.

Методика дослідження передбачає крім функціонального аналізу використання й інших методів: (а) *системного аналізу* та *узагальнення літератури* з метою вивчення наукових джерел і вирішення наукової проблеми, поставленої у статті; *моделювання функціональної мовленнєво-мовної компетенції* (здатності) людини; *виокремлення властивостей різних за вторинно функціональною спрямованістю видів індивідуальних мов, формулювання висновків*; (б) *метод класифікації* національних мов за їх функціональним призначенням, підставами якої був генеративний процес та мовленнєво-мовна здатність людини; (в) *метод дослідницького синтезу* для інтеграції вторинних функцій національних мов у одну групу, яка є результатом психолінгвістичної систематизації, сукупністю основних функціональних рис, спільних для ряду мов світу; (г) *опис якісних ознак* поліфункціонально-центрованих індивідуальних мов.

Результати дослідження

Спробу класифікувати національні мови світу за їх функціями залежно від потреб суб'єкта в реалізації його мовленнєвої діяльності і його мовної компетенції, а не від структури та основних властивостей етнічних мов, здійснив О.О. Леонт'єв (Леонт'єв, 2003). Він застосував психолінгвістичний підхід до опису мови, який стосується мовленнєвої практики дитини, функціонального вживання нею мови на різних етапах онтогенезу і в різних соціальних умовах, а також запропонував визначення деяких видів функціонально спрямованих індивідуальних мов, що виражаються прикметниками: «рідна мова», «нерідна мова», «друга мова», «іноземна мова», «домінантна мова», запровадивши у науковий обіг різновиди мов первинного і вторинного функціонального типів, і пов'язавши їх з різноманітними функціями життєдіяльності дитини залежно від її комунікативних цілей.

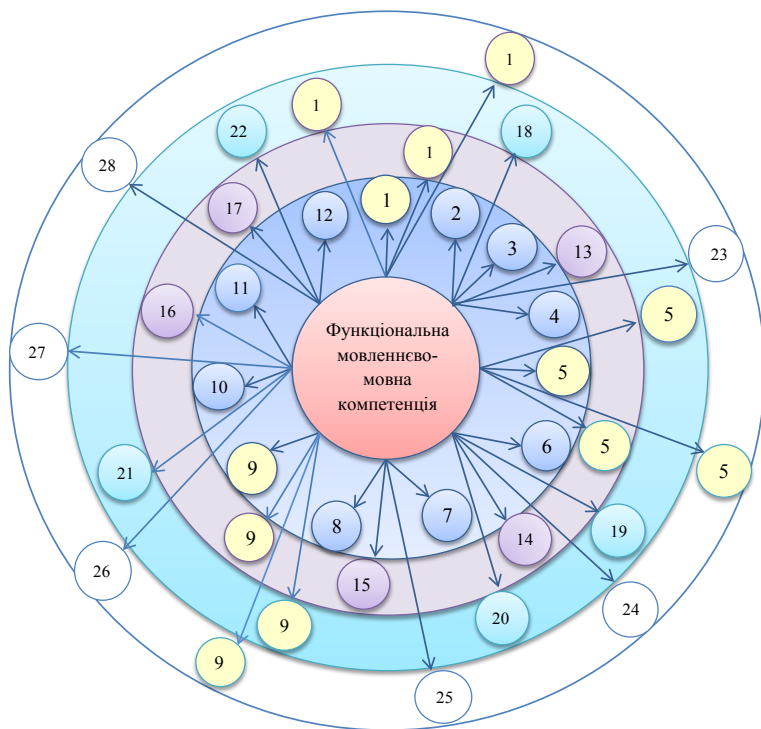

Рис. 1. Функціональна генеративна система та індивідуальна мова людини

Визначаючи функціональність як властивість генеративної системи людини та її індивідуальної мови, – мовленнєво-мовної компетентності використовувати національну(ні) мови в їх різних функціях, ми одночасно відтворюємо її в логічній моделі, якій притаманна не зовнішня, а функціональна схожість із модельованим об'єктом (Рис. 1). Кожній цифрі, представлений у рисунку, відповідають назви тих чи тих первинно- і вторинно-функціональних (багатофункціональних) індивідуальних мов, поданих як додаток до рисунку за чотирма кільцями (Рис. 2, 3, 4, 5).

Функціональна мовленнєво-мовна компетенція суб'єкта мовлення

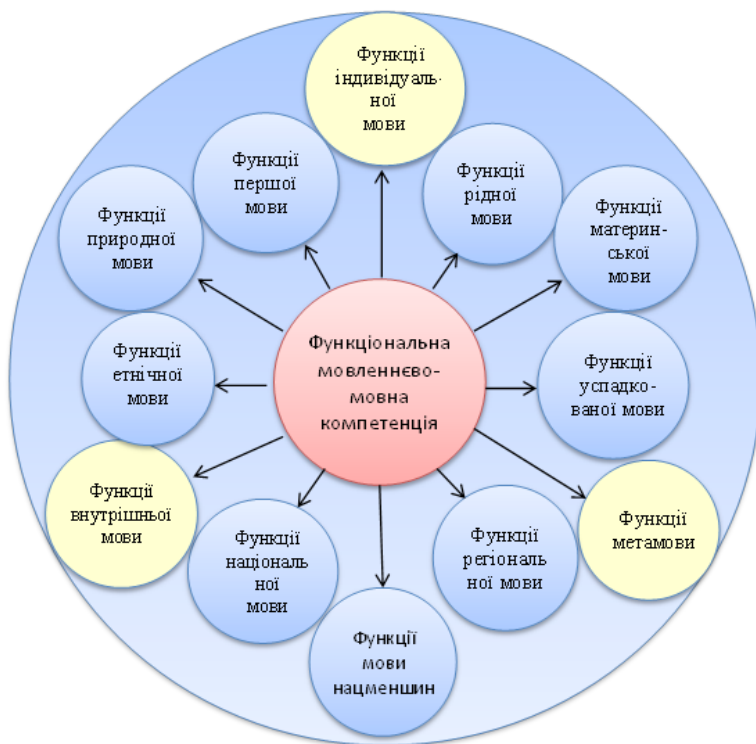

Рис. 2. Перше кільце – первинно функціональні індивідуальні мови

Примітка: Функції функціональної мовленнєво-мовної компетенції

1. Функції індивідуальної мови
2. Функції рідної мови національних меншин

3. Функції материнської мови
4. Функції успадкованої мови
5. Функції метамови
6. Функції регіональної мови
7. Функції мови національних меншин
8. Функції національної мови
9. Функції внутрішньої мови
10. Функції етнічної мови
11. Функції природної мови
12. Функції першої мови

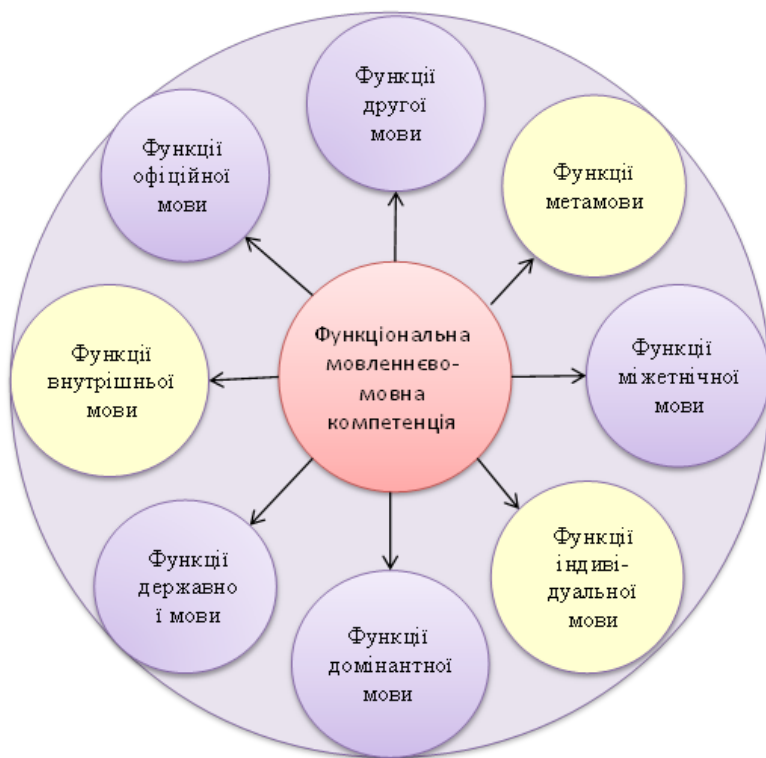

Рис. 3. Друге кільце – вторинно функціональні індивідуальні мови

Примітка: Функції первинно-функціональної мовленнєво-мовної компетенції

13. Функція другої мови
14. Функція міжетнічної мови
15. Функції домінантної мови
16. Функції державної мови
17. Функції офіційної мови

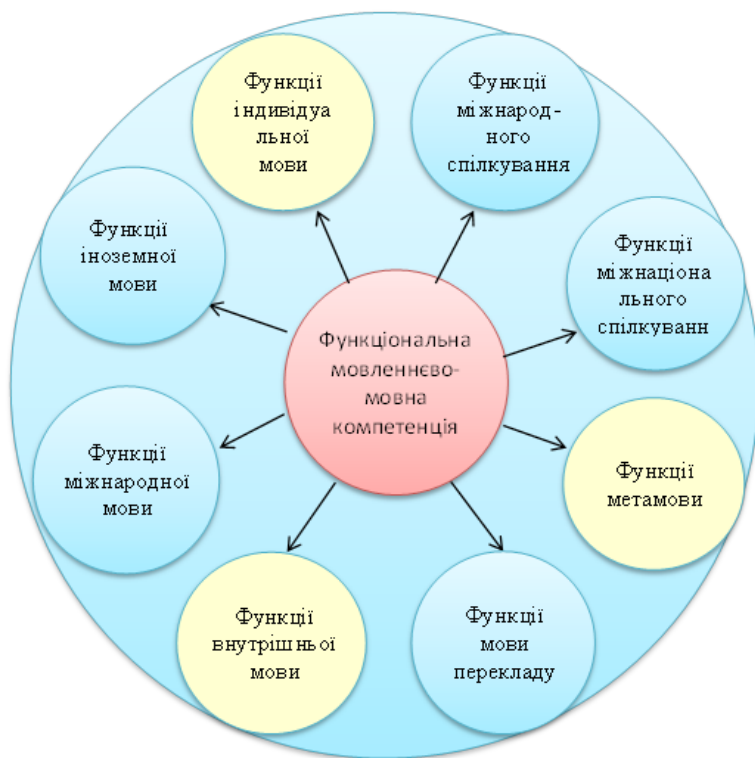

Рис. 4. Третє кільце – вторинно функціональні індивідуальні мови

Примітка: Функції функціональної мовленнєво-мовної компетенції

18. Функції мови міжнародного спілкування
19. Функції мови міжнаціонального спілкування
20. Функції мови перекладу
21. Функції міжнародної мови
22. Функції іноземної мови

Як засвідчує Рис. 1, застосована планіметрія дає підстави стверджувати, що мові людини як її функціональній мовленнєво-мовній здібності властиві різні функції. Застосована планіметрія для відтворення функціонально-мовної метасистеми індивіда представлена за принципом концентру. Відповідно до цього принципу кожне з кіл має загальний центр – функціональну мовленнєво-мовну здатність людини, кожний наступний ступінь прояву якої пов'язаний з попередніми її ступенями прояву його складності й обсягу. Отже, функціонально-мовна здатність ніби

розбита на кілька взаємопов'язаних і взаємозумовлених концентрів. Зауважимо, що функції мови *внутрішнього мовлення* і *метамови* (природної і набутої як результат навчання), крім першого концентру незримо присутні на кожному із ступенів прояву функціонально-мовної здібності індивіда.

Рис. 5. Четверте кільце – вторинно функціональні індивідуальні мови

Примітка: Функції функціональної мовленнєво-мовної компетенції

- 23. Функції мови науки
- 24. Функції міжнародної мови
- 25. Функції професійної мови
- 26. Функції мови спеціальності
- 27. Функції ділової мови
- 28. Функції штучної мови

Запропонована модель не є статичною. Слід зазначити умовність розподілу функцій мов за концентри (ступенями).

Змодельований об'єкт відображає узагальнене авторське уявлення про досліджуваний феномен. У кожного конкретного індивіда функції певного виду поліфункціонально-центрованих мов можуть переходити із ступеня на ступінь як зсередини на наступні ступені, так і навпаки.

Уживаючи зручний для мовленнєвого спілкування вид мови, спрямований на реалізацію тих чи тих функцій, дитина/людина одночасно вибирає й функціонально корисні та вигідні для себе в кожній конкретній ситуації мовленнєвої поведінки стратегію й тактику вербальної дії й вербальної взаємодії в соціумі. Тому поліфункціонально-центрованими мовами називатимемо не тільки ті види мов, функції яких спроможні забезпечувати реалізацію первинних когнітивних і комунікативно-мовленнєвих потреб людини, а й актуалізацію її здатності породжувати, сприймати і розуміти висловлювання будь-якої складності з використанням потрібних і доречних для здійснення мовленнєвих актів засобів того чи того поліфункціонально-центрованого виду мови залежно від її мотивів, інтенцій, мети й соціальної ситуації мовленнєвого спілкування.

Проте різні функціонально-центровані мови з їх вторинними функціями по-різному пов'язані з певними проявами життєдіяльності людини, з її вищими психічними і нейролінгвістичними сферами. Одні з них більшою або меншою мірою знаходять реалізацію в психолінгвальному світі індивіда, а інші залишаються неактуалізованими незатребуваними протягом усього життя. Внаслідок можливої зміни звичайного для людини функціонально-мовного режиму її мозок, що забезпечує нейронно кодований генеративний процес, ситуативно здійснює адаптацію до тієї чи іншої функціональної мови і до нового мовного середовища. Т. Чернігівська (Черниговская, 2012) наголошує, що мозок людини – це сума мільярдів нейронів та їх зв'язків, плюс індивідуальний досвід, який сформував «інструмент – наш мозок – і налаштував його»; це найскладніша з усіх можливих структур і питання про те, «що саме в ньому закладено генетично і в якій мірі, а головне – як саме зовнішнє середовище і досвід налаштовує цей інструмент, залишається як і раніше відкритим» (там само: 6). Крім того, мозок складно організований: одні зв'язки є жорсткими, і, можливо, співвідносяться з модулярністю, а інші – м'якими, забезпечують компенсації, перебудову й адаптацію до швидко

змінного мовленнєвого середовища (там само). У своїх працях учені (Деглин, 1975; Черниговская, 2006) зазначають, що участь півкуль в організації мовленнєвої функції здійснюється постійною і гнучкою їх взаємодією.

Н. Хомський (Chomsky, 2015) наголошує, що користувачі мови вживають її *«внаслідок певного внутрішнього стану (переважно) в їхньому мозку, тобто «внутрішня мова» (I-language) тлумачиться в межах поняття, яке називають «біолінгвістичною програмою»* (там само: 93).

Надалі охарактеризуємо деякі, представлені в концетрах, види мов за їх функціями. Зазначимо, що такі види індивідуальної мови, як: міжнародна мова, мова міжнародного спілкування, міжетнічна мова, державна мова, офіційна мова, ділова мова, штучна мова, мова національних меншин та ін. – описані авторами в іншій праці (Kalmykova, Kharchenko & Mysan, 2020), тому в цьому контексті не обговорюватимуться.

Найважливішим поняттям для психолінгвістики й мовної освіти, як уже зазначалося, є поняття *«індивідуальна мова»*, яке тлумачиться як надбання індивіда, який користується тією або тією мовою (Залевская, 2007). Індивідуальна мова – це психолінгвістичні одиниці – своєрідні блоки породження мовлення (Леонтьев, 2003); система концептів і стратегій користування мовою в процесах говоріння й аудіювання (сприймання і розуміння) мовлення (Залевская, 2007). Функції мови індивіда, або індивідуальної мови особистості полягають у забезпеченні її персоніфікованості. Мова індивіда завжди вирізняється своїм особливим набором і порядком слів, певних видів словоформ і синтаксичних конструкцій, композицій висловлювань. Індивідуальна мова кожної людини лише певною мірою співвідноситься з мовною нормою і має відхилення від неї. Індивідуальна мова кожного суб'єкта мовленнєвої діяльності за своїми якісними характеристиками має певні відмінності, що відрізняють мову однієї людини від іншої: грамотність/безграмотність, образність/безобразність, алегоричне й лексичне багатство/збідненість, граматично-структурована/граматично неструктурована, дієслівно-займенниково-прислівникова/дієслівно-іменна й відмінково-прийменникова (за відсотковим складом вживаних частин мови) тощо. Речення, збудовані окремими індивідами, можуть не

співпадати з унормованим логіко-синтаксичним поділом речень у висловлюваннях. Не випадково вважається, що мовлення людини та індивідуальна мова є відображенням інтелектуального розвитку її носія. Отже, у будь-якого користувача мов у результаті оволодіння мовами виформовується *індивідуальна мова* (як при засвоєнні рідної й другої мови, так і іноземної мови), і одночасно відбувається оволодіння первинними і вторинними функціями цих мов, що опановуються індивідом.

Із нейролінгвістичних позицій індивідуальна мова, особливо у білінгва та полілінгва, забезпечується різними системами нейронних мереж, які локалізуються в різних ділянках мозку. Процедури, необхідні для функціонування індивідуальної мови в людини (рідної, другої, іноземної) як системи базуються, як зазначає Т. Чернігівська (Черниговская, н.д.), на двох складових, як-от: (1) наповнення, зберігання й «витягування» з пам'яті деяких організованих списків (слів, морфем, граматичних структур, композицій із різних мов тощо з позначками, наприклад, про частотність); (2) наявність адекватно сформованих правил поведження із цими утвореннями. Т. Чернігівська пише:

«Вочевидь, що мозок має справу з якимось сформованим у процесі природного й соціалізованого навчання списками і з наборами різноманітних правил, частина з яких, найбільш універсальних і поширених на всі мови, можливо, є вродженими. Під такими правилами розуміються специфічні алгоритми, що забезпечують лише мовні процедури» (Черниговская, н.д.).

Функціональна своєрідність індивідуальної мови людини/дитини, що представлена її першою мовою, може розглядатися, за твердженням Н. Хомського (2015), як «система дискретної нескінченності», що є її «елементарною властивістю». Учений пише:

«Стосовно такої обчислювальної системи як мова, можна очікувати, що категорія (iii) (більш загальні принципи) включатиме принаймні принципи обчислювальної складності (computational complexity). Наскільки я розумію, практично все, що було виявлено стосовно «внутрішньої мови» (I-language), простежується до цієї складності та універсальної граматики (а також до (i), зовнішніх даних, звичайно)» (Chomsky, 2015: 97).

Дослідник також задає доречне в цьому контексті риторичне запитання: «Що ми можемо правдоподібно передбачити про еволюцію мови?».

«Виникнення мови вимагало появи принаймні обчислювального механізму, поєднаного з концептуально-інтенціональною системою, для породження необмеженої ієрархії виразів – звідси, у найпростішому випадку, операція «злиття» (Merge). Згадана поява потребувала б певної реструктуризації мозку, вірогідно, незначної мутації, яка трапилася, звичайно, в окремого індивіда, не в групі. Такий індивід обзавівся б здатністю думати: планувати, тлумачити тощо» (Chomsky, 2015: 102).

Таке уявлення про функціонування індивідуальної (першої) мови не є єдиним у науці, хоча й залишається до цього часу достатньо впливовим.

У сучасній психолінгвістиці, незважаючи на існування інших концепцій мови людини, які мають солідну емпіричну підтримку, як наприклад, концепція мовленнє-мислення (Выготский, 1956) та її багаточисельних послідовників (Лурия, 1998; Ахутина, 2002; Леонтьев, 2003 та ін.), все ж таки зберігається в даний час тенденція до більш широкого розуміння індивідуальної мови як явища, що має багатовекторну природу: біологічну (генетичну), психологічну, психофізіологічну, нейропсихологічну, нейролінгвістичну, лінгвістичну, семіотичну, фізичну, соціальну, космічну тощо. Невипадково М. Львов (2002) пише про засекречення мовленнєвих механізмів людини за принципом «Не нашкодь» (там само: 77).

Базовим психолінгвістичним поняттям у системі первинних функціонально центрованих мов, властивих дитині, є поняття «перша мова». Оволодіння функціями *першої мови* більшістю дослідників дитячої мовної здатності тлумачаться як первинними, які дитина опановує з раннього дитинства для комунікації й пізнання без цілеспрямованого навчання, знаходячись у відповідному мовному середовищі (Цейтлин, 2000; Калмикова, 2018; Ушакова, 2004).

В онтогенезі функціонально близькі функціям першої мови функції рідної мови. О. Леонтьев (Леонтьев, 2003) зауважує: «*рідна мова в психолінгвістичному сенсі – це та мова, якою дитина вимовила свої перші слова*» (там само: 218). Вони свідчать про те, що в дитини в корі головного мозку вперше почали

виформовуватися засобами цієї мови перші нейронні зв'язки і нейронні мережі. У зв'язку з цим, О. Козінцев пише:

«... мова ніби блукає по корі, вибираючи, залежно від обставин, де їй «укорінитися». У маленьких дітей утрата навіть більшої частини лівої півкулі не перешкоджає засвоєнню мови» (Козінцев, 2004: 41–42).

Т. Чернігівська (Черниговская, 1993) стверджує, що для рідної мови характерна *«наявність не однієї, а двох ієрархій складності граматики – право- і лівопівкульної»* (там само: 29). Н. Лях (1996) презентувала унікальну карту *локалізації мовно-мовленнєвих функцій* людини, притаманну лише рідній мові:

(1) *Мовленнєво-мовні функції лівої півкулі* – це: (а) упізнання і класифікація слів, сприйняття квазіслів, забезпечення структурно-класифікаційного підходу, опора на власне мовні зв'язки при обробці лексичного матеріалу; (б) поверхневі (остаточно оформлені в граматичному і фонологічному відношенні висловлювання); (в) актуалізація валентностей слів, словозміна, словотворення, можливості синтаксичної структуризації висловлювань, тобто той прошарок лексики, який потрібний для формування складних граматичних конструкцій, – дієслова, формально-граматичні і слова заміники; (г) концептуальність породжуваних текстів; (д) системні стосунки в мові; (е) здатність до узагальнень, абстракцій, побудови суджень; (є) породження розгорнутих і складних синтаксичних структур.

(2) *Мовленнєво-мовними функціями правої півкулі* притаманні: (а) ідентифікація слів на основі їх перцептивних, а не фонемних ознак, упізнання рукописних слів, розуміння слів мовою глухонімих, упізнання ієрогліфів, переважне сприйняття конкретних слів; при обробці лексичного матеріалу орієнтація не на власне лінгвістичні характеристики, а на денотати, що стоять за словами, образи позитивно або негативно емоційно забарвлені; (б) глибинні структури, співвідносні з онтогенезом (найбільш ранні етапи мовленнєвпородження – мотив, інтенція, смислове синтаксування); (в) наповнення сприйманих і породжуваних висловлювань конкретним предметним змістом: іменна лексика, віддзеркалення індивідуально-особистого досвіду, чуттєві враження; (г) спирається на референт для слів і на позицію імені для фраз;

(д) мова конкретна й образна: його лексика предметна, «речова», у ній відображені безпосередні чуттєві враження; (е) його структура елементарна, майже асинтаксична.

Рідна мова дитини не завжди співпадає з національністю її батьків. Відомі неодноразові випадки, коли щойно народжені діти за трагічних обставин або у зв'язку з життєвими ситуаціями всиновлювалися родинами з інших країн. У таких випадках іноземна мова нових батьків ставала для дитини рідною, оскільки вона починала говорити від самого народження мовою нових батьків, зовсім не говоривши до цього мовою рідних батьків. Неодноразові і навіть закономірні для сучасного міграційного світу приклади засвоєння дітьми мови в родині, де батьки є представниками різних національностей і носіями різних етнічних мов. У таких випадках дитина з народження чула дві мови одночасно. Але при цьому в будь-якому випадку однією з мов (швидше за все мовою матері), дитина починала говорити раніше, вимовляючи перші свої слова, які засвідчували, що відбулася локалізація мовних функцій у дитячому мозку, утворилися перші нейронні мережі, достатні для користування мовою матері. Мовою батька дитина розпочинала говорити трішки пізніше. Отже, перша мова – мова матері – ставала для дитини рідною, а мова батька – другою, вторинно набутою, актуалізація в мовленні дитини якої свідчила про утворення нової нейронної мережі, потрібної для функціонування другої у вербальному онтогенезі дитини мови. О. Козінцев (Козинцев, 2004) експериментально довів, що:

«у дітей дві різні мови – рідна і друга, які вважають за краще не перетинатися в корі, а вибирають або різні ділянки однієї півкулі, або різні півкулі. І не лише кори головного мозку. Роль підкірки в мовній функції важливіша, ніж здавалося раніше» (Козинцев, 2004: 30).

Описані й такі випадки, коли через невігластво дорослих діти потрапляли в лігво вовків із народження. Вони переймали всі голосові реакції тварин, а коли їх знаходили й повертали в соціум, вони були неспроможні через втрату сензитивного в онтогенезі періоду засвоїти рідну мову на рівні своїх однолітків, залишаючись усе подальше своє життя нездатними до повноцінного вербального спілкування. Ці факти підтверджують роль як біологічних, так і соціальних факторів в еволюції мови дитини.

Коли рідна мова за національною ознакою її носія не співпадає з державною мовою, тоді в державах із незбалансованою мовною ситуацією, яка характеризується неоднаковим ступенем виконання мовами суспільних та індивідуальних мовних функцій, нерідко виникають суперечки між носіями національних мов і політиками щодо ієрархічного розподілу мов та їх функціонування. Носії національних мов у таких випадках вбачають обмеження своїх мовних прав і свобод. Із психолінгвістичної точки зору дитині, яка з народження розмовляла рідною мовою, дуже важко в школі відразу навчатися державної або офіційної мови. На це є природні психофізіологічні, нейролінгвістичні причини, а саме: несформованість у дитини потрібних для користування цими мовами мовно-мовленнєвих нейронних мереж, багаторівневої організації та сенсорної корекції рухових процесів. Адже мовлення, за М. Бернштейном, крім усіх його когнітивних і комунікативних функцій, є передусім достатньо складним руховим процесом. Багаторівнева організація рухової мовленнєвої функції – це результат довготривалої еволюції – як у філогенезі, так і в онтогенезі (Бернштейн, 2012). Тому перехід дитини у навчання на нерідну мову водночас стає для неї надзвичайно психолінгвістично та психофізіологічно некомфортним.

Розмежовуючи рідну і першу мову, Н.Б. Вахтін і Є.В. Головки (Вахтин & Головки, 2004) у своїй праці спеціально підкреслюють, що є випадки, коли рідна мова у дитини (за певних обставин) згасає, а на перший план виходить мова, засвоєна паралельно або пізніше: «материнська мова – не обов’язково рідна, а рідна – не обов’язково перша» (там само: 46). Дослідження О. Козінцева (Козинцев, 2004) підтверджують це положення: *«при ураженнях полосатого тіла, рідна мова може зруйнуватися, а засвоєна пізніше – зберегтися»* (там само: 35).

Уявлення про рідну мову в сучасній науці (Леонтьєв, 2003; Chomsky, 2015; Калмикова, 2018 та ін.) формалізується по-різному, залежно від того, яка ознака прототипічної «рідної мови» висувається на перший план. Такими критеріями є: (1) порядок і тип оволодіння, коли рідна мова є першою і засвоєною природним шляхом у спілкуванні від батьків – носіїв мови; (2) якість засвоєння, яка дозволяє дитині здійснювати мовленнєву діяльність; (3) широта використання, за якої рідна мова є найбільш уживаною при

одночасному практичному володінні іншою мовою; (4) наявність/відсутність внутрішнього емоційного зв'язку з мовою; (5) зовнішня ідентифікація (як інші визначають рідну мову дитини). Проте, на жаль, дуже неохоче беруться до уваги (за виключенням окремих згаданих і незгаданих дослідників) біологічні й нейролінгвістичні ознаки, які в психолінгвістичній реальності домінують над суспільними й соціальними.

Оволодіння і володіння *функціонально першою мовою* або *основною мовою* здебільшого ототожнюється з рідною мовою, якою дитині легше мислити без додаткового самоконтролю й легко виражати думки; ця мова є для неї найбільш функціонально звичнішою й зручнішою для спілкування (Снитко & Маймакова, н.д.). Інші автори (зокрема, Мадьярова, 2004) вважають, що поняття рідної і функціонально першої мови нерівнозначні. Існує думка (наприклад, Romaine, 1995), що ґрунтується на розмежуванні рідної і першої мови *«у випадках, коли рідна мова згасає, а функціонально активною стає мова, засвоєна паралельно або пізніше»* (там само: 22). Підкреслюються також недоліки ідентифікації поняття «рідна мова» третіми особами на основі тієї чи тієї компетенції, оскільки нерідкі випадки, коли двомовні люди краще знають одну мову (отримали нею освіту), проте відчувають афективну прив'язаність до другої, яку вважають рідною (там само).

Рідною мовою визнається і мова народу або етнічної групи, до якої належить людина, мова, яка пов'язує її з попереднім поколінням, їх духовними цінностями, що слугують фундаментом етнічної і національної самоідентифікації (Іванишин & Радевич-Винницький, 1994; Мадьярова, 2004; Мікуліч, 1996; Закирьанов, 2008).

Рідну мову дитини називають ще й *материнською мовою*, оскільки вона інтимно пов'язана з матір'ю. Материнська мова не тільки «близька» дитині та перспективна для її психічного розвитку, а й функціонально необхідна їй. Цю мову діти в переважній більшості випадків засвоюють під впливом спілкування за допомогою мови матері – найближчої до них мови в перші роки їхнього життя. В цьому контексті доцільно охарактеризувати ще й своєрідну *«мову нянь»*, яка є адаптивною до потреб дитини в комунікації з матусею й близькими, оточуючими її людьми. Людина, яка опікується проблемами розвитку мовлення 1–6-місячної дитини, керуючись материнським інстинктом, говорить з нею лагідно,

використовуючи зменшувано-пестливі суфікси, проспівує голосні звуки, навмисно чітко проговорює звуки, використовує спрощену граматику. Це є універсальні засоби мови, які вживаються при розмові з дітьми цього віку. Цей багатий і гнучкий набір мовних інструментів функціонально доступний для розуміння дитиною є найбільш природним, материнським. Материнською мовою називають і таку мову, що засвоєна в дитинстві і не обов'язково від матері, або батька. Таких мов може бути кілька, проте одна з них обов'язково вважатиметься першою. Деякі з них можуть бути втрачені до дорослого віку.

Мови, які позначаються термінами «материнська мова», «рідна мова», «перша мова» на перший погляд здаються очевидними, загальновідомими, і навіть тотожними. Насправді, ці поняття, як правило, не співпадають: материнська мова – не обов'язково буває рідною. Рідна мова, як правило, є першою мовою. Материнська мова зазвичай освоюється непомітно з раннього віку до 5–6-ти років в тому випадку, коли дитина постійно знаходиться поруч із матір'ю. Тоді й рідна мова співпадає з материнською. Однак інколи люди можуть називати рідною мову ту, яку вони знають погано або взагалі не знають. Перша мова – це мова, яку дитина вивчила першою; вона здебільшого співпадає з материнською. Проте й тут є винятки, коли рідною мовою людини є не та, яку вона вивчала першою (Вахтин & Головка, 2004). Материнська мова в широкому її значенні – це мова первинної соціалізації, її інструмент.

Спорідненими з поняттям «рідна мова» і функціонально близькими за змістом до нього є поняття «природна мова», «успадкована мова», «домашня мова».

Природна мова в її широкому значенні трактується як мова, що використовується для спілкування людей. Природною є будь-яка етнічна мова. Вона не створюється цілеспрямовано; її первинні функції – комунікативна і метамовна. За своєю структурною складністю природна мова є найскладнішою з усіх знакових систем. Етнічність *природної мови* виступає однією з її функціональних властивостей, яка проявляється в невід'ємному й двосторонньому зв'язку з конкретним етносом. Природна мова, будучи основним засобом спілкування, являє собою систему знаків і позначень, що виникла еволюційно як звукова мова. В онтогенезі виникнення індивідуальної мови починається із звуків, як матеріальних носіїв

мовлення людини. Тому рідну, функціонально зручну для дитини мову, яку вона засвоює з народження, можна в цьому сенсі назвати ще й природною мовою.

Успадкована мова – термін, який використовується для номінації мови, яка найчастіше використовується у родині і є функціонально відмінною рисою від основної мови оточення, поширеної на даній території. За цих обставин у дітей, здебільшого двомовних, успадкована мова є для них рідною. Інколи успадкована мова не є домінуючою в сім'ї і використовується як прामова лише в розмові з бабусею і дідусем. У такій ситуації успадкована мова виступає другою мовою. Поруч із терміном «успадкована мова» вживаються і такі термінологічні словосполучення, як «мова сімейного спадку», «херітажна мова» (Polinsky & Kagan, 2007; Выренкова, Полинская & Рахилина, 2014).

Використовується також термін «*домашня мова*» (повсякденна мова, мова домашнього вживання, мова сімейного спілкування, мова сімейного кола). Ця функціональна мова найчастіше й більшою мірою використовується в сім'ї й відрізняється від основної мови місцевості, в якій мешкає родина. Як правило носії цих мов двомовні, і домашня мова є для них рідною. Проте в деяких ситуаціях спілкування домашня мова використовується дитиною лише для розмов з окремими членами сім'ї, або тільки в певному вузько ситуаційному контексті, являючись таким чином другою мовою (Марушкина & Рахилина, 2013).

Що являє собою за виконуваними функціями в генетичних процедурах *нерідна мова* людини? Нерідна мова може бути двох видів: (1) друга й (2) іноземна.

Друга мова – це мова, що використовується в тій спільноті, у якій розвивається дитина із нацменшин, навчаючись в інституціональних закладах; друга мова *завжди наявна в мовному середовищі* (Леонтьев, 2003). З огляду на функціонування друга мова як один із проявів функціональної мовленнєво-мовної здатності має певні відмінності від рідної мови. Чим же саме відрізняється процеси інтерналізації та екстерналізації другою мовою від генерації мовлення рідною мовою? На це запитання дає відповідь О.О. Леонтьєв: «По-перше, своєю орієнтувальною ланкою; по-друге, операційним складом висловлювання (мовленнєвої дії)» (Леонтьев, 2003: 220). *Друга мова*, на його думку, – це мова, яка

засвоюється або під час спеціального навчання, або в стихійному мовному оточенні в більш дорослому віці (там само). Якою мовою виступає, наприклад, для дітей українська мова в західних і східних регіонах України, де вони як носії не української, а інших національних мов, починають навчатися в закладах дошкільної освіти і школах українською мовою? Українська мова для них стає домінантною мовою.

Домінантна мова – це в більшості випадків друга в житті дитини мова. Її функції полягають у тому, щоб у певний період вікового і взагалі психічного розвитку дитини найтісніше пов'язуватися із становленням психічних процесів, станів і властивостей її особистості, узагалі із психічним розвитком, особливо мовленням і мисленням (Леонтьєв, 2003). В Україні у дітей, які з раннього дитинства розмовляли своєю етнічною, а не українською мовою, домінантна українська мова співпадає з державною мовою і по суті є їхньою другою мовою. Отже, у дітей з різних країн, в яких рідною мовою є мова національних меншин, другою мовою стає домінантна (яка одночасно є або офіційною, або державною мовою). Як вже зазначалося з посиланням на О. Козінцева (Козинцев, 2004), друга мова не перетинається в корі головного мозку з першою мовою, а локалізується або в різних ділянках однієї півкулі, або в різних півкулях.

При екстраполяції психолінгвістами особистісного підходу на оволодіння другою мовою висловлюється така незаперечна думка:

«Засвоєння другої мови є переходом на новий образ світу, необхідний для взаєморозуміння і співпраці з носіями іншої мови й іншої культури» (Леонтьєв, 2003).

Іноземна мова – це мова, яка відсутня в конкретній мовній спільноті: носіїв цієї мови в мовному середовищі немає або практично немає. Для її освоєння в інституційних закладах створюється штучне мовне середовище (Леонтьєв, 2003). Її функції полягають у розширенні меж спілкування, удосконаленні генеративної системи індивідів.

Щодо іноземної мови, то вона, як правило, не є близькоспорідненою мовою, тому засвоюється за іншими психолінгвістичними механізмами, ніж споріднені мови. Вона в окремих випадках стає третьою мовою й потребує не тільки

виформовування нової системи нейронних мереж в корі головного мозку, а й значної перебудови усталеної діяльності артикуляційного апарату. Розглядаючи проблему локалізації мови в мозку людини, О. Козінцев повністю заперечує саму можливість існування декларованою окремими дослідниками автономного «мовного органу», вказуючи на істотні зміни уявлень про роль різних відділів головного мозку людини у функціонуванні мови (Козінцев, 2004: 41–42). С. Пінкер (Pinker, 2013, 2007) стверджує про існування мовних генів. Проте ця концепція незважаючи на її значення для розвитку психолінгвістики та перспективність цього напрямку дослідження, потребує додаткової верифікації на великому експериментальному матеріалі та інтегративного теоретичного обґрунтування з урахуванням даних суміжних наук.

Що являє собою процес *оволодіння мовою* в широкому значенні? Н. Хомський (Chomsky, 2015) переконує:

«Як і розвиток будь-якої органічної системи, таке засвоєння включає низку чинників: (i) зовнішні дані; (ii) генетична обдарованість; (iii) більш загальні принципи. Фактор (ii) (генетична обдарованість) включає: (а) елементи, що стосуються лише мови (універсальна граматики); (б) інші когнітивні системи, а також обмеження, що накладаються структурою мозку, інформація про які на сьогодні є надто недостатньою, аби бути корисною. Існування цих чинників вважається дискусійним, за єдиним винятком: (iia), універсальна граматики. Але це має бути наслідком непорозуміння. Жодна раціонально мисляча людина не повірить у відсутність генетичного підґрунтя для пояснення того факту, що лише людська дитина, і жодна інша істота, миттєво й легко вилучає з довкілля дані, що стосуються мови, і відносно швидко досягає високого рівня лінгвістичної компетентності – знову ж таки, звершення, абсолютно недосяжне для інших організмів, навіть у найпримітивніших аспектах згаданої компетентності. Але саме це впливає із заперечення існування універсальної граматики. Цей висновок залишається істинним, навіть якщо стати на точку зору, що певне аранжування елементів (iib), інші когнітивні системи, є достатніми, аби пояснити таке звершення. Навіть ігноруючи її неправдоподібність і брак емпіричних даних або концептуального підґрунтя, така точка зору все одно потребує визнання існування певного чинника (iia), який забезпечує таке аранжування» (Chomsky, 2015: 96).

У структуру поняття «оволодіння мовою» зазвичай включають такі компоненти: (1) первинне (природне) оволодіння рідною мовою (ранній і дошкільний вік); (2) вторинне оволодіння рідною мовою – усвідомлення метамови (шкільний вік); (3) оволодіння нерідною мовою (другою й іноземною) в різні вікові періоди.

У контрастних чи в синонімічних відношеннях знаходяться такі види вторинно функціональних мов, як індивідуальна мова й літературна мова? Якщо в *літературній мові* кодифіковані мовні одиниці, співвіднесені з мовним стандартом (тобто з об'єктивно існуючою в «соціальній пам'яті» народу мовною системою та мовною нормою (Леонтьєв, 2003)), безпосередньо корелюють з державною або офіційною мовою, то в індивідуальній мові у різних її носіїв це співвідношення буде різним. У одних індивідів – наближене до мовного стандарту, в інших за рахунок редукції, трансформацій, граматичних помилок та ін. буде спостерігатись контрастність. Неспівпадіння літературної та індивідуальної мов – природне явище. Індивідуальна мова відображає мовну компетенцію конкретної людини. Завдання мовної освіти – піднести індивідуальну мову її носіїв до мовного стандарту – літературної мови.

Мова внутрішнього мовлення – це особливий феномен, своєрідний вияв функціональної мовленнєво-мовної здібності людини. Її можна розглядати як скорочену форму природної (рідної, другої або іноземної) мови, якою dokonуються внутрішньомовленнєві фази генеративних процесів. Ці процеси відбуваються «в особливому, прихованому ланцюзі механізму мовлення – попередньому етапі будь-якого осмисленого говоріння (чи то голосне, беззвучне або письмове мовлення), а також у людини, яка слухає, що приводить до осмислення сприйнятого повідомлення» (Ушакова, 1985). О.М. Соколов (2007) дослідив: мовленнєві імпульси, які свідчать про активізацію внутрішнього мовлення, завжди на долі секунд передують вимовлянню слів у зовнішньому мовленні. О.О. Леонтьєв (Леонтьєв, 2003) назвав цей етап «внутрішнім програмуванням» (там само: 114). У праці (Ушакова, 1985) учена пише: «Процеси, які передують зовнішньому мовленню і ті, які відбуваються услід за його сприйманням, як правило, безпосередньо не спостерігаються зовні. В цьому сенсі вони є «внутрішніми» і мовленнєвими... Можна погодитися назвати їх внутрішнім ланцюгом мовленнєвого механізму» (там само: 39).

Наукове пізнання внутрішньо-мовленнєвого ланцюга, на думку цієї дослідниці, виявляється «вельми цінним», оскільки на цьому шляху «відкриваються основні загадки людського мовлення людини: його здібність виражати й сприймати смисли, підпорядкованість мовним правилам, його репродуктивно-творчий, а часом творчий характер та ін.» (там само: 40).

Функції мови внутрішнього мовлення пов'язані з підготовкою до екстерналізації (при говорінні) та інтерналізації (при аудіюванні).

Мова внутрішнього мовлення, за Виготським, має такі основні характеристики: (1) рвучкість, фрагментарність і скороченість синтаксису порівняно із зовнішнім мовленням; (2) ситуативність. Скороченість стосується передусім підмета і пов'язаних із ним слів. Присудок і пов'язані з ним слова і слова, які відносяться до нього, зберігаються. Предикативність (наявність предикатів) мови внутрішнього мовлення – оперування переважно предикатами – пояснюється тим, що предмет висловлювання відомий мовцю і не потребує спеціального номінування. Аналогічне положення виникає і в ситуації обговорення, коли слухачам заздалегідь відомий предмет обговорення – звідси виникає предикативність. Скороченість внутрішньої мови, що проявляється в предикативності й редукованості вимовного боку мовлення, призводять до того, що синтаксис і фонетика зводяться до мінімуму і на перший план виступає семантика слова: відбувається збагачення слів смислом і переважання смисла над значенням, що спричиняє об'єднання і поєднання слів, утворення своєрідних аглютинованих єдностей, у яких найбільше смислове навантаження несуть головні поняття або корені слова, в результаті чого аглютинації виявляються легко зрозумілими. Аглютинація відбувається не лише відносно форм слів, а й відносно їх смислового боку; ідіоматичність словесних значень внутрішнього мовлення полягає в тому, що вони не перекладаються на мову зовнішнього мовлення (Выготский, 2000). Мова внутрішнього мовлення проявляється не лише у формі еліптичної природи мови, а й у формі «образів» і «схем» (Жинкин, 1982).

Існує особливий різновид мов, класифікованих за їх функціональним призначенням, тобто їх роллю в мовленнєвій поведінці людини. Це – *метамова* – струнка система дозволяючих і забороняючих (прескриптивних) стабільних приписів, що діють у синхронних рамках культури; система конструктів і правил їх

комбінування (Залевская, 2007). Функція метамови – структурування та удосконалення функціональної мовленнємовної здатності людини.

Існує: (а) первинна метамова (природна); її функції – створення продуктів спостережень і емпіричних мовних узагальнень, потрібних для генеративних процесів. Первинна метамова характерна навіть і для дошкільників; (б) вторинна метамова; її функції – опис об'єктів лінгвістичних досліджень, результат пізнання й розуміння лінгвістичних явищ; метамова – це своєрідні психологічні (когнітивні) одиниці, компоненти нашого знання про свою мову (Леонтьев, 2003). Ці знання на рівні первинної метамови – неусвідомлені, а на рівні вторинної метамови – усвідомлені.

Базова функція метамови, вивченої індивідом в інституціональних закладах, полягає в усвідомленні того мовного досвіду, яким уже володіє з дитинства, внесення в мовну компетенцію дитини/людини (в загадковий феномен швидкого оволодіння (і володіння) мовою без спеціально організованого навчання у віці від народження до 5 років) того, що дозволяє їй якісно структурно й формально змінитися відповідно до існуючих у суспільстві мовних стандартів. Психолінгвістичне явище мовленнємовної компетенції дитини ще й до цього часу не знайшло переконливого загальноновизнаного й несуперечливого наукового пояснення навіть при існуванні багатьох концепцій і теорій освоєння мови дитиною. Як нам уявляється, ключ до вирішення цієї людинознавчої проблеми лежить в інтеграції багатьох фактів, включаючи біологічні, генетичні, психологічні, психо- і нейролінгвістичні, фізичні, соматичні, біохімічні, соціальні й інші фактори, зокрема малодосліджені космічні.

Мова перекладу в широкому психолінгвістичному значенні – це різновид вияву мовленнємовної здатності людини, за допомогою якої здійснюється переклад, або її перекладна мова. Одночасно використовуються терміни «мова-реципієнт», «мова-рецептор» – як антоніми поняття «вихідна мова» – мова, з якої здійснюється переклад. Функції мови перекладу – передавання тих значимих елементів «вихідної мови», які відсутні в ній, компенсування їх через кальки, слова-запозичення, неологізми, семантичні зрушення. У багатьох професійних перекладачів мова перекладу як мовна здатність виступає в функції рідної мови. Вихідна мова є функцією другої мови перекладача. Труднощі перекладу здебільшого

виникають через лексичні лакуни між вихідною мовою і мовою перекладу, особливо, якщо дві мови належать до різних родин мов. Процес перекладу потребує від перекладача не тільки лінгвістичної перекладацької компетентності, а й обізнаності в галузі відповідної термінології в мові перекладу, що стосується багатьох професійних областей. Так, наприклад, переклад психологічного тексту вимагає як вільного володіння мовою перекладу, так і знання термінів, які відносяться до сфери психології в мові перекладу. Функції мови перекладу – передавання лише смислу і значення, виражених вихідною мовою. Щодо форми й стилю вихідної мови, то вони не передаються мовою перекладу. Для підтвердження достовірності перекладу реалізується функція зворотного перекладу: з вихідної мови текст перекладається першим перекладачем на мову перекладу, а другий перекладач потім перекладає здійснений переклад зворотно на вихідну мову. Два тексти, а саме: (1) вихідною мовою (оригінальний) і (2) зворотний переклад – порівнюються з метою виявлення можливих невідповідностей.

Важливими сучасними проблемами в психолінгвістиці мови перекладу є кілька проблем функціонального походження: «Як змінення мов (вихідної мови і мови-реципієнта) впливає на переклад тексту?», «Чи повинен переклад змінюватися відповідно до змінення мов?», «Чи потрібні пере-переклади?», «Якою мірою перекладач має намагатися імітувати мову епохи, з якої походить текст?» (Інформаційно-аналитический портал, <https://>).

Професійна мова здебільшого розглядається як «один із видів соціального діалекту», «компонент загальної мовної системи», в якій «існує кодифікована і некодифікована лексика» (Малюга, 2011). Соціальний діалект тлумачиться як різновид мови, на якій говорять певні соціальні групи населення. Професійна мова як вияв мовленнємовної здібності виступає додатковим засобом спілкування лише у членів окремих професійних колективів, але не народу усієї країни і не всього регіону. Функції професійної мови як функціональної мовної здатності фахівців різних соціономічних профілів, пов'язані з вирішенням фахових завдань, які потребують використання особливих, призначених для використання у професійних спільнотах, вербальних засобів. Характеристикою функціональної професійно-мовної здібності фахівця конкретного профілю як певного професійного субстандарту є здатність

використання системи лексико-фразеологічних одиниць, відповідних термінам. Тому професійну індивідуальну мову фахівця розглядаємо не тільки вторинно функціональну компетенцію, а й як індивідуальну термінологічну систему, а її специфічною особливістю вважаємо наявний в її арсеналі лексико-фразеологічний і синтаксичний склад. Професійна мова її носіїв функціонально спрямована на досягнення ефективного фахового спілкування. Мовні засоби, що використовуються фахівцями в певній професійній сфері, утворюють їхні індивідуальні мовні системи, в яких вони об'єднані логічними відношеннями підпорядкування і субпідрядності. Такий прояв функціональної мовленнєво-мовної здатності людини як професійна мова має специфічні особливості її граматичної будови; їй властиві переважно гносеологічна, когнітивна, епістеміологічна, інформаційно-логічна, інтелектуально-комунікативна функції, а також експресивна функція.

Професійна мова, будучи частиною вторинно функціональної мовної здатності людини, забезпечує ефективність спілкування співтовариства спеціалістів, які займаються одним видом діяльності. Гінзбург (2013) переконує, що завдяки своїм функціям професійної мови виступають ефективним засобом формування, фіксації, збереження і передачі професійних знань саме завдяки обмеженому поєднанню вербальних і невербальних засобів представлення інформації. Мовна здатність фахівця, маючи в своїй основі якусь професію, представлена різними професійними мовами: професійною економічною, професійною психотерапевтичною, професійною політологічною та ін. Незважаючи на вузьку спеціалізацію функціонально центрованої професійної мови кожного фахівця всередині певної професії, вона, разом з уособленням вузьких професійних мов, входить у певну взаємодію з іншими професійними мовами.

Близьким до поняття *«функції професійної мови»* є поняття *«функції мови спеціальності»*, яке пов'язане з таким аспектом як навчання мови, що забезпечує загальнонаукове і професійне спілкування при отриманні майбутнім фахівцем кваліфікації (професії) в освітній установі мовою, що вивчається. Відтак, мова спеціальності стає його індивідуальною мовою, складовою його функціональної мовної здібності.

Охарактеризовані деякі з видів функціональних мов індивіда дають змогу підкреслити ключову ідею – ідею психолінгвістично-функціональної парадигми у класифікації мов світу: опису мови як функціональної мовленнємовної здібності (компетенції) людини, яка є головною підставою для групування мов з огляду на їх функціональну роль у мовленнєвому досвіді й комунікативно-мовленнєвій практиці людини. Незалежно від конкретно взятої етнічної мови та того чи того виду функціональної мови, якою користується її носій, чинником, який об'єднує ці мови в єдину функціональну систему є мова як здатність людини генерувати (екстерналізувати й інтерналізувати).

Дискусії

Функції мови стали головним поняттям будь-якої функціональної класифікації, кожна з яких є багатоаспектною та враховує в якості підстав для групування один із основних поділів: (1) зв'язок мови з народом, до якого ця мова належить; (2) функції, які виконує мова в суспільстві; (3) поширення мови за межами основної етнічної групи (Ferguson, 1968). При такій класифікації на перший план виходить суспільство, соціум, а не людина як носій мови. Ми не спираємося ні на соціолінгвістичну, ні на функціонально-типологічну класифікації мов, в основу яких покладено суспільні функції. Вибираємо в якості підстави для функціональної класифікації мов світу генеративну систему – функціонально-мовну здатність людини, що утворилася в філо- і онтогенезі та реалізується як у поліетнічному планетарному просторі, так і в межах окремої держави. Перевагою психолінгвістичної класифікації мов світу є можливість об'єднати національні мови в одну групу в межах функціональної типології, відштовхуючись при цьому від людини, її породжувальних процесів і мовної компетенції. При такій класифікації індивід виступає не тільки суб'єктом оволодіння й володіння різноманітними функціями мов, а й носієм функціональних різновидів мов і їх користувачем. Крім того, представити первинно і вторинно функціональні мови як такі, що утворюють у кожної людини її індивідуальну функціональну мовленнєво-мовну систему: (а) структуру, що

становить єдність закономірно розташованих та взаємопов'язаних функціонуючих частин її мовної здібності, об'єднаних за спільною ознакою – функцією; (б) форму організації різних за призначенням функціональних мов у психолінгвістичному світі людини.

Висновки

(1) Підставою для функціональної класифікації мов світу може виступати генеративна система й мовна здібність (компетенція) людини. Згідно із здійсненою психолінгвістичною класифікацією функціональна мовленнєво-мовна здібність людини може бути представлена як її функціонально-мовна метасистема з властивими їй функціями першої мови, нерідної мови (другої й іноземної), домінантної мови, внутрішньої мови, індивідуальної мови, метамови, мови перекладу, професійної мови та інших видів мов у процесах екстерналізації й інтерналізації. Психолінгвістично-функціональний підхід до класифікації мов світу дає змогу пояснити функціонування різних етнічних мов, використовуваних індивідами в різних функціях залежно від розвитку його мовної компетенції. Кожний вид функціонально центрованої мови спрямований на реалізацію певної функції і є частиною функціонально-лінгвістичної компетенції індивіда.

(2) Функціонально-мовну здатність людини можна змодельовати, представивши її як концентр – сукупність кіл, які мають спільний центр. Тоді згідно з принципом концентрів функціональні мови, що входять у цю людську здібність, представлені по відносно замкненим циклам, у межах яких формуються функціонально-мовні субкомпетентності щодо користування певною функціональною мовою різної складності відповідно до різних сфер і цілей, інтенцій мовленнєвого спілкування.

(3) Функції мови людини – це психолінгвістичне явище, залежне як від розвиненості конкретної етнічної або національної мови в суспільстві, так і від стану розвиненості функціонально мовної здібності індивіда, а також є своєрідними формами їх виявлення. Функції мов світу змінюються відповідно до змін, які відбуваються в комунікативних рангах національних мов – показниках обсягу функцій у різних видах спілкування. Кількість

функцій мови в індивідів збільшується залежно від факторів, які зумовлюють актуалізацію мовленнєво-мовної здібності (біологічні, генетичні), її реалізацію й удосконалення (середовищні, соціальні, онтогенетичні тощо).

(4) Визначником функціональності будь-якої етнічної мови виступає ступінь її розвитку, спроможність виконувати роль вербального засобу генеративного мовленнєвого процесу при виконанні людиною різних специфічних видів діяльності (оволодінні мовою; перекладі; навчанні; комунікації – родинній, етнічній, міжнаціональній, міжнародній; роботі за фахом; мовленнємисленні; метакогнітивних діях тощо).

(5) Всі види описаних функціональних мов, притаманні індивідуальному мовному досвіду людини, знаходяться в певних функціональних відношеннях: (а) одні з них набувають стану провідних функцій в їхній діяльності, інші залишаються або маргінальними, або взагалі не затребуваними; (б) у носіїв мов можуть виникати потреби або в одночасному використанні кількох функціональних мов, як наприклад, при перекладі, коли стають актуальними мова перекладу, мова внутрішнього мовлення, метамова, професійна мова, рідна мова, або у вияві лише однієї функціональної мови (чи рідної, чи другої, чи міжнародної) як частини її функціонально-мовної здатності (Kalmykova, Kharchenko & Mysan, 2020).

(6) Функціонально різні мови використовуються людьми в різних етносах подібним чином. Функціонально-мовна грамотність кожної людини залежить від розвитку її мовної компетенції (полілінгвальних здібностей, сукупності усіх когнітивних здібностей тощо), які визначають успіх в оволодінні мовами в їх різних функціях.

Література

- Ахутина, Т.В. (2002). *Нейролингвистический анализ динамической афазии. О механизмах построения высказывания*. Москва: Теревинф.
- Бенвенист, Э. (1963). Классификация языков. *Новое в лингвистике*, 3, 36–55.
- Бернштейн, Н.А. (2012). *О построении движений*. Москва: Книга по Требованию.
- Вахтин, Н.Б., & Головкин, Е.В. (2004). *Социоллингвистика и социология языков*. Санкт-Петербург.

- Виноградов, В.А. (2016). Классификация языков. *Большая российская энциклопедия*. URL: <https://bigenc.ru/linguistics/text/2071612>
- Выготский, Л.С. (1956). *Избранные психологические исследования*. Москва: Изд-во Акад. пед. наук.
- Выготский, Л.С. (2000). *Психология*. Москва: ЭКСМО-пресс.
- Выренкова, А.С., Полинская, М.С., & Рахилина, Е.В. (2014). Грамматика ошибок и грамматика конструкций: «эритажный» («унаследованный») русский язык. *Вопросы языкознания*, 3, 3–19.
- Гінзбург, М. (2013). Як перекладати англомовні фахові тексти українською з погляду гендерної толерантності. С.І. Гудманян, & А.Г. Сидоренко (Ред.), *Фаховий та художній переклад: теорія, методологія, практика: матер. доп. VI Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Київ, 5–6 квітня, 2013 р.)*, (с. 109–114). Київ: Агра Медіа Груп.
- Деглин, В.Л. (1975). Функциональная асимметрия – уникальная особенность мозга человека. *Наука и жизнь*, 1, 104–115.
- Жинкин, Н.И. (1982). *Речь как проводник информации*. Москва: Наука.
- Закирьянов, К.З. (2008). Двухязычие: лингвометодический взгляд. *Вестник Восточной экономико-юридической гуманитарной академии*, 4(36), 52–58.
- Залевская, А.А. (2007). *Введение в психолингвистику*. (2-е изд.). Москва: Российский государственный гуманитарный университет.
- Информационно-аналитический портал*. <https://polit.ru/>
- Іванишин, В., & Радевич-Винницький, Я. (1994). *Мова і нація*. Дрогобич: Видавнича фірма «Відродження».
- Калмикова, Л.О. (2018). Що потрібно знати вчителю про знання у дітей мови та метамови. *Початкова школа*, 7, 54–58.
- Козинцев, А.Г. (2004). Происхождение языка: новые факты и теории. *Теоретические проблемы языкознания* (с. 35–50). Санкт-Петербург: Филологический факультет.
- Леонтьев, А.А. (2003). *Основы психолингвистики*. (3-е изд.). Москва: Смысл; Санкт-Петербург: Лань.
- Лурия, А.Р. (1998). *Язык и сознание*. Е.Д. Хомская (Ред.). Ростов н/Д: Изд-во «Феникс».
- Львов, М.Р. (2002). *Основы теории речи*. Москва: Издательский центр «Академия».
- Лях, Н.Ю. (1996). Особенности восприятия слов в шуме и функциональная асимметрия мозга. *Дисс. канд. психол. наук*. Санкт-Петербургский. гос. ун-т. Санкт-Петербург.
- Мадьярова, А.М. (2004). Фонетические особенности русской речи сибирских татар Тобольского района в русском диалектном окружении. *Дисс. канд. филол. наук*. Тюмень.
- Малюга, Е.Н. (2011). Основные характеристики профессионального языка. *Вестник Самарского государственного университета*, 1/2(82), 133–138.
- Марушкина, А.С., & Рахилина, Е.В. (2015). Корпусные исследования особенностей речи нестандартных говорящих («херитажный» русский). *Acta linguistica petropolitana. Труды Института лингвистических исследований*, XI(1), 621–638.
- Мікуліч, Т.М. (1996). *Мова і етнічна самасвідомість*. Минск.
- Снитко, Е.С., & Маймакова, А. (н.д.). *Понятие родного языка и его интерпретация в современной лингвистике*. URL: <http://www.zhelti-dom.narod.ru/linguistics/txt/0001.htm>

- Соколов, А.Н. (2007). *Внутренняя речь и мышление*. (2-е изд.). Москва: URSS. ЛКИ.
- Ушакова, Т.Н. (1985). Проблема внутренней речи. *Вопросы психологии*, 2, 39–51.
- Ушакова, Т.Н. (2004). *Речь: Истоки и принципы развития*. Москва: Пер Сэ.
- Цейтлин, С.Н. (2000). *Язык и ребёнок: Лингвистика детской речи*. Москва: ВЛАДОС.
- Черниговская, Т.В. (1993). Эволюция языковых и когнитивных функций: физиологические и нейролингвистические аспекты. *Дисс. докт. биол. наук*. Санкт-Петербург.
- Черниговская, Т.В. (2006). Зеркальный мозг, концепты и язык: цена антропогенеза. *Российский физиологический журнал им. И.М. Сеченова РАН*, 92(1), 84–87.
- Черниговская, Т.В. (2012). Нить Ариадны и пироженные «Мадлен»: Нейронная сеть и сознание. *В мире науки*, 4, 40–47.
- Черниговская, Т.В. (н.д.). *Психо- и нейролингвистика*. URL: <http://window.edu.ru/resource/503/38503/files/spr0000015.pdf>
- Batel, E. (2020). Context Effect on L2 Word Recognition: Visual Versus Auditory Modalities. *Journal of Psycholinguistics Research*, 49, 223–245. <https://doi.org/10.1007/s10936-019-09683-6>
- Chomsky, N. (2015). Some Core Contested Concepts. *Journal of Psycholinguistics Research*, 44, 91–104. <https://doi.org/10.1007/s10936-014-9331-5>
- Ferguson, Ch.A. (1968) Language development. In J. Fishman, C. Ferguson, & J. Das Gupta (Eds.), *Language Problems of Developing Nations* (pp. 27–35). New York: Wiley.
- Foote, R., Qasem, M., & Trentman, E. (2020). Morphological Decomposition in L2 Arabic: A Masked Priming Study. *Journal of Psycholinguistics Research*, 49, 291–317. <https://doi.org/10.1007/s10936-020-09688-6>
- Gargiulo, Ch., & van de Weijer, J. (2020). Anaphora resolution in L1 Italian in a Swedish-speaking environment before and after L1 re-immersion: A study on attrition. *LINGUA*, 233. <https://doi.org/10.1016/j.lingua.2019.102746>
- Hartsuiker, R.J., & Bernolet, S. (2017). The development of shared syntax in second language learning. *Bilingualism-Language and Cognition*, 20(2), 219–234. <https://doi.org/10.1017/S1366728915000164>
- Hicks, G., & Dominguez, L. (2020). Modelling L1 grammatical attrition through language acquisition: A reply to comments. *Second Language Research*, 36(2), 231–239. <https://doi.org/10.1177/0267658319897785>
- Hopp, H., Bail, J., & Jackson, C.N. (2020). Frequency at the syntax-discourse interface: A bidirectional study on fronting options in L1/L2 German and L1/L2 English. *Second Language Research*, 36, 35–96. <https://doi.org/10.1177/0267658318802985>
- Jackson, C.N. (2018). Second language structural priming: A critical review and directions for future research. *Second Language Research*, 34(4), 539–552. <https://doi.org/10.1177/0267658317746207>
- Jackson, C.N., & Hopp, H. (2020). Prediction error and implicit learning in L1 and L2 syntactic priming. *International Journal of Bilingualism: interdisciplinary studies of multilingual behaviour*, 24(5–6), 895–911. <https://doi.org/10.1177/1367006920902851>
- Jackson, C.N., & Ruf, H.T. (2017). The priming of word order in second language German. *Applied Psycholinguistics*, 38(2), 315–345. <https://doi.org/10.1017/S0142716416000205>

- Jackson, C.N., Massaro, A., & Hopp, H. (2017). The impact of L1 structural frequency and cognate status on the timing of L2 production. *Journal of Cognitive Psychology*, 29, 535–550. <https://doi.org/10.1080/20445911.2017.1299156>
- Jensen, I.N., Slabakova, R., Westergaard, M., & Lundquist, B. (2020). The Bottleneck Hypothesis in L2 acquisition: L1 Norwegian learners' knowledge of syntax and morphology in L2 English. *Second Language Research*, 36(1), 3–29. <https://doi.org/10.1177/0267658318825067>
- Kaan, E., & Chun, E. (2018). Priming and adaptation in native speakers and second-language learners. *Bilingualism-Language and Cognition*, 21(2), 228–242. <https://doi.org/10.1017/S1366728916001231>
- Kalmykova, L., Kharchenko, N., & Mysan, I. (2020). Philosophy of Language and the Language of Philosophy: a New Approach to Functional Classification of the World's Languages. *Philosophy and Cosmology*, 25, 89–108. <https://doi.org/10.29202/phil-cosm/25/8>
- Pinker, S. (2013). *Language, Cognition, and Human Nature: Selected Articles*. New York, NY: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199328741.001.0001>
- Polinsky, M., & Kagan, O. (2007). Heritage languages: In the 'wild' and in the classroom. *Language and Linguistic Compass* 1(5), 368–1395. <https://doi.org/10.1111/j.1749-818X.2007.00022.x>
- Pulaczewska, H. (2020). The influence of the acquisition of English as a foreign language on acceptability judgements in L1 Polish among young adults. *Language Learning Journal*. <https://doi.org/10.1080/09571736.2019.1709888>
- Qian, Z., Lee, E., Lu, D., & Garnsey, S. (2019). Native and non-native (L1-Mandarin) speakers of English differ in online use of verb-based cues about sentence structure. *Bilingualism-Language And Cognition*, 22(5), 897–911. <https://doi.org/10.1017/S1366728918001001>
- Romaine, S. (1995). *Bilingualism* (2nd ed.). Blackwell Publishing.
- Tian, L.L., Chen, H.J., Zhao, W., Wu, J.L., Zhang, Q., De., A.L., Leppänen, P., Cong, F., & Parviainen, T. (2020). The role of motor system in action-related language comprehension in L1 and L2: An fMRI study. *Brain and Language*, 201. <https://doi.org/10.1016/j.bandl.2019.104714>
- Xue, J., Marmolejo-Ramos, F., & Pei, X. (2015). The linguistic context effects on the processing of body-object interaction words: An ERP study on second language learners. *Brain Research*, 1613, 37–48. <https://doi.org/10.1016/j.brainres.2015.03.050>

References

- Akhutina, T.V. (2002). *Nejrolingvisticheskij analiz dinamicheskoy afazii. O mekhanizmah postroenija vyskazyvaniya [Neurolinguistic analysis of dynamic aphasia. On the mechanisms of building the utterance]*. Moscow: Terevinf [in Russian].
- Batel, E. (2020). Context Effect on L2 Word Recognition: Visual Versus Auditory Modalities. *Journal of Psycholinguistics Research*, 49, 223–245. <https://doi.org/10.1007/s10936-019-09683-6>
- Benvenist, Je. (1963). Klassifikacija jazykov [Classification of languages]. *Novoe v lingvistike – New in Linguistics*, 3, 36–55 [in Russian].

- Bernstein, N. (2012). *O postroenii dvizhenij* [About construction of movements]. Moscow: Kniga po Trebovaniju [in Russian].
- Chernigovskaya, T. (2012). Nit Ariadny i pirozhennye «Madlen»: Nejronnaja set i soznanie [Ariadne's thread and Madeleine cakes: Neural network and consciousness]. *V mire nauki – In the World of Science*, 4, 40–47 [in Russian].
- Chernigovskaya, T.V. (1993). Jevoljucija jazykovyh i kognitivnyh funkcij: fiziologicheskie i nejrolingvisticheskie aspekty [Evolution of language and cognitive functions: physiological and neurolinguistic aspects]. *Doctor's Thesis*. St. Petersburg [in Russian].
- Chernigovskaya, T.V. (2006). Zerkalnyj mozg, koncepty i jazyk: cena antropogeneza [Mirror brain, concepts and language: the price of anthropogenesis]. *Rossijskij fiziologicheskij zhurnal im. I.M. Sečenova RAN – I.M. Sečenov Russian Journal of Physiology of the Russian Academy of Sciences*, 92(1), 84–87 [in Russian].
- Chernigovskaya, T.V. (n.d.). *Psiho- i nejrolingvistika* [Psycho- and Neurolinguistics]. URL: <http://window.edu.ru/resource/503/38503/files/spr0000015.pdf> [in Russian].
- Chomsky, N. (2015). Some Core Contested Concepts. *Journal of Psycholinguistics Research*, 44, 91–104. <https://doi.org/10.1007/s10936-014-9331-5>
- Deglin, V. (1975). Funkcionalnaja asimmetrija – unikalnaja osobennost mozga cheloveka [Functional asymmetry is a unique feature of the human brain.]. *Nauka i zhizn – Science and life*, 1, 104–115 [in Russian].
- Ferguson, Ch.A. (1968) Language development. In J. Fishman, C. Ferguson, & J. Das Gupta (Eds.), *Language Problems of Developing Nations* (pp. 27–35). New York: Wiley.
- Foote, R., Qasem, M., & Trentman, E. (2020). Morphological Decomposition in L2 Arabic: A Masked Priming Study. *Journal of Psycholinguistics Research*, 49, 291–317. <https://doi.org/10.1007/s10936-020-09688-6>
- Gargiulo, Ch., & van de Weijer, J. (2020). Anaphora resolution in L1 Italian in a Swedish-speaking environment before and after L1 re-immersion: A study on attrition. *LINGUA*, 233. <https://doi.org/10.1016/j.lingua.2019.102746>
- Hartsuiker, R.J., & Bernolet, S. (2017). The development of shared syntax in second language learning. *Bilingualism-Language and Cognition*, 20(2), 219–234. <https://doi.org/10.1017/S1366728915000164>
- Hicks, G., & Dominguez, L. (2020). Modelling L1 grammatical attrition through language acquisition: A reply to comments. *Second Language Research*, 36(2), 231–239. <https://doi.org/10.1177/0267658319897785>
- Hinzburh, M. (2013). Yak perekladaty anhlomovni fakhovi teksty ukrainskoiu z pohliadu gendernoi tolerantnosti [How to translate English professional texts into Ukrainian in terms of gender tolerance]. In S.I. Hudmanian, & A.H. Sydorenko (Eds.), *Fakhovyi ta khudozhnii pereklad: teoriia, metodolohiia, praktyka. VI Mizhnarod. nauk.-prakt. konf. – Professional and artistic translation: Theory, methodology, practice. Proceedings of the VI International Scientific and Practical conference* (Kyiv, April 5–6, 2013), (pp. 109–114). Kyiv [in Ukrainian].
- Hopp, H., Bail, J., & Jackson, C.N. (2020). Frequency at the syntax-discourse interface: A bidirectional study on fronting options in L1/L2 German and L1/L2 English. *Second Language Research*, 36, 35–96. <https://doi.org/10.1177/0267658318802985>
- Informacionno-analiticheskij portal* [Information and analysis portal]. <https://polit.ru/>
- Ivanyshyn, V., & Radevych-Vynnytskyi, Ya. (1994). *Mova i natsiia* [Language and nation]. Drohobych: Vydavnycha firma «Vidrodzhennia» [in Ukrainian].

- Jackson, C.N. (2018). Second language structural priming: A critical review and directions for future research. *Second Language Research*, 34(4), 539–552. <https://doi.org/10.1177/0267658317746207>
- Jackson, C.N., & Hopp, H. (2020). Prediction error and implicit learning in L1 and L2 syntactic priming. *International Journal of Bilingualism: interdisciplinary studies of multilingual behaviour*, 24(5–6), 895–911. <https://doi.org/10.1177/1367006920902851>
- Jackson, C.N., & Ruf, H.T. (2017). The priming of word order in second language German. *Applied Psycholinguistics*, 38(2), 315–345. <https://doi.org/10.1017/S0142716416000205>
- Jackson, C.N., Massaro, A., & Hopp, H. (2017). The impact of L1 structural frequency and cognate status on the timing of L2 production. *Journal of Cognitive Psychology*, 29, 535–550. <https://doi.org/10.1080/20445911.2017.1299156>
- Jensen, I.N., Slabakova, R., Westergaard, M., & Lundquist, B. (2020). The Bottleneck Hypothesis in L2 acquisition: L1 Norwegian learners' knowledge of syntax and morphology in L2 English. *Second Language Research*, 36(1), 3–29. <https://doi.org/10.1177/0267658318825067>
- Kaan, E., & Chun, E. (2018). Priming and adaptation in native speakers and second-language learners. *Bilingualism-Language and Cognition*, 21(2), 228–242. <https://doi.org/10.1017/S1366728916001231>
- Kalmykova, L., Kharchenko, N., & Mysan, I. (2020). Philosophy of Language and the Language of Philosophy: a New Approach to Functional Classification of the World's Languages. *Philosophy and Cosmology*, 25, 89–108. <https://doi.org/10.29202/phil-cosm/25/8>
- Kalmykova, L.O. (2018). Shcho potribno znaty vchyteliu pro znannia u ditei movy ta metamovy [What a teacher needs to know about children's language and metalanguage]. *Pochatkova shkola – Elementary School*, 7, 54–58 [in Ukrainian].
- Kozintsev, A. (2004). Proishozhdenie jazyka: novye fakty i teorii [The origin of the language: new facts and theories]. *Teoreticheskie problemy jazykoznanija – Theoretical Problems of Linguistics* (pp. 35–50). St. Petersburg: Filologicheskij fakultet [in Russian].
- Leontiev, A.A. (2003). *Osnovy psiholingvistiki [Fundamentals of Psycholinguistics]*. (3rd ed.). Moscow: Smysl [in Russian].
- Luria, A.R. (1998). *Jazyk i soznanie [Language and Cognition]*. In E.D. Khomskaya (Ed.). Rostov n/D: Feniks [in Russian].
- Lvov, M.R. (2002). *Osnovy teorii rechi [Fundamentals of speech theory]*. Moscow: Izdatelskij centr «Akademija» [in Russian].
- Lyakh, N.Ju. (1996). Osobennosti vosprijatija slov v shume i funkcionalnaja asimmetrija mozga. *Candidates Thesis*. St. Petersburg [in Russian].
- Magyarova, A.M. (2004). Foneticheskie osobennosti russkoj rechi sibirskih tatar Tobolskogo rajona v russkom dialektnom okruzenii [Phonetic features of the Russian speech of the Siberian Tatars of the Tobolsk district in the Russian dialectal environment]. *Candidates Thesis*. Tyumen [in Russian].
- Malyuga, E.N. (2011). Osnovnye harakteristiki professionalnogo jazyka [Basic Characteristics of Professional Language]. *Vestnik Samarskogo gosudarstvennogo universiteta – Bulletin of Samara State University*, 1/2(82), 133–138 [in Russian].
- Marushkina, A.S., & Rakhilina, E.V. (2015). Korpusnye issledovanija osobennostej rechi nestandartnyh govorjashhih («heritazhnyj» russkij) [Corpus studies of speech peculiarities of non-standard speakers («chertazhny» Russian)].

- Acta linguistica petropolitana. Trudy Instituta lingvističeskikh issledovanij – Acta linguistica petropolitana. Proceedings of the Institute of Linguistic Studies*, XI(1), 621–638 [in Russian].
- Mikulich, T.M. (1996). *Mova i jetničnaja samasvjadomasc [Language and ethnic consciousness]*. Minsk [in Belarusian].
- Pinker, S. (2013). *Language, Cognition, and Human Nature: Selected Articles*. New York, NY: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199328741.001.0001>
- Polinsky, M., & Kagan, O. (2007). Heritage languages: In the ‘wild’ and in the classroom. *Language and Linguistic Compass* 1(5), 368–1395. <https://doi.org/10.1111/j.1749-818X.2007.00022.x>
- Pulaczewska, H. (2020). The influence of the acquisition of English as a foreign language on acceptability judgements in L1 Polish among young adults. *Language Learning Journal*. <https://doi.org/10.1080/09571736.2019.1709888>
- Qian, Z., Lee, E., Lu, D., & Garnsey, S. (2019). Native and non-native (L1-Mandarin) speakers of English differ in online use of verb-based cues about sentence structure. *Bilingualism-Language And Cognition*, 22(5), 897–911. <https://doi.org/10.1017/S1366728918001001>
- Romaine, S. (1995). *Bilingualism* (2nd ed.). Blackwell Publishing.
- Snitko, E.S., & Maimakova, A. (n.d.). *Ponjatje rodnogo jazyka i ego interpretacija v sovremennoj lingvistike [The notion of mother tongue and its interpretation in contemporary linguistics]*. URL: <http://www.zhelyty-dom.narod.ru/linguistics/txt/0001.htm>
- Sokolov, A.N. (2007). *Vnutrennjaja rech i myshlenie [Inner Speech and Thinking]*. (2nd ed.). Moscow: URSS. LKI [in Russian].
- Tian, L.L., Chen, H.J., Zhao, W., Wu, J.L., Zhang, Q., De, A.L., Leppänen, P., Cong, F., & Parviainen, T. (2020). The role of motor system in action-related language comprehension in L1 and L2: An fMRI study. *Brain and Language*, 201. <https://doi.org/10.1016/j.bandl.2019.104714>
- Tseitlin, S.N. (2000). *Jazyk i rebjonok: Lingvistika detskoj reči [Language and the Child: Linguistics of Children's Speech]*. Moscow: VLADOS [in Russian].
- Ushakova, T.N. (1985). Problemy vnutrennej reči [The problem's of inner speech]. *Voprosy psihologii – Psychology Issues*, 2, 39–51 [in Russian].
- Ushakova, T.N. (2004). *Rech: Istoki i principy razvitija [Speech: The Origins and Principles of Development]*. Moscow: Per Se [in Russian].
- Vahtin, N.B., & Golovko, E.V. (2004). *Sociolingvistika i sociologija jazykov [Sociolinguistics and Sociology of Languages]*. St. Petersburg [in Russian].
- Vygotsky, L.S. (1956). *Izbrannye psihologičeskie issledovanija [Selected Psychological Researches]*. Moscow: Izd-vo Akad. ped. Nauk [in Russian].
- Vygotsky, L.S. (2000). *Psihologija [Psychology]*. Moscow: EKSMO-Press [in Russian].
- Vynogradov, V.A. (2016). Klassifikacija jazykov [Classification of languages]. *Bolshaja Rossijskaja jenciklopedija – The Great Russian Encyclopaedia*. URL: <https://bigenc.ru/linguistics/text/2071612> [in Russian].
- Vyrenkova, A.S., Polinskaja, M.S., & Rahilina, E.V. (2014). Grammatika oshibok i grammatika konstrukcij: «jeritazhnyj» («unasledovannyj») russkij jazyk [The grammar of errors and the grammar of constructions: «erital» («inherited») Russian]. *Voprosy jazykoznania – Issues of linguistics*, 3, 3–19 [in Russian].
- Xue, J., Marmolejo-Ramos, F., & Pei, X. (2015). The linguistic context effects on the processing of body-object interaction words: An ERP study on second

- language learners. *Brain Research*, 1613, 37–48. <https://doi.org/10.1016/j.brainres.2015.03.050>
- Zakirjanov, K.Z. (2008). Dvujazychie: lingvometodicheskij vzgljad [Bilingualism: a linguistic and methodological perspective]. *Vestnik Vostochnoj jekonomiko-juridicheskoy gummanitarnoj akademii – Herald of the Eastern Academy of Economics and Law and Humanities*, 4(36), 52–58 [in Russian].
- Zalevskaya, A. (2007) *Vvedenie v psiholingvistiku [Introduction to Psycholinguistics]*. (2nd ed.). Moscow: Rossijskij gosudarstvennyj gummaniternyj universitet [in Russian].
- Zhinkin, N.I. (1982). *Rech kak provodnik informacii [Speech as a transformer of information]*. Moscow: Nauka [in Russian].

АНОТАЦІЯ

Мета. Представити консеквенцію функціональної класифікації мов світу, здійсненої за психолінгвістичними підставами; здійснити стислий опис індивідуальної мови людини як її мовленнєво-мовної здатності, проявленої в різних функціонально-мовних іпостасях; представити первинно і вторинно функціональну групу мов як засіб реалізації комунікативно-мовленнєвих потреб, мотивів та інтенцій індивідів з урахуванням функціонально-мовної різноманітності для забезпечення успішного мовленнєвого спілкування в мікро- і макросоціумі.

Методи: функціональний аналіз; системний аналіз, узагальнення літератури; моделювання функціональної мовленнєво-мовної компетенції людини; виокремлення властивостей різних за вторинно функціональною спрямованістю видів індивідуальних мов; класифікація національних мов за їх функціональним призначенням; дослідницький синтез; формулювання висновків.

Результати. Функціональні властивості індивідуальної мови як біопсихонейролінгвосоціального об'єкта можуть бути описані лише при зверненні до поняття «функції». Функції мови людини багаточисельні, тому здійснено аналіз кожної з них і презентовано його результати.

Висновки. Підставою для функціональної класифікації мов світу може виступати генеративна система й мовна компетенція (здібність) людини. Функціональна мовленнєво-мовна здібність людини може бути представлена як її функціонально-мовна метасистема з властивими їй функціями першої мови, нерідної мови (другої й іноземної), домінантної мови, внутрішньої мови, індивідуальної мови, метамови, мови перекладу, професійної мови та інших видів мов у процесах екстерналізації й інтерналізації. Функції мов світу змінюються відповідно до змін, які відбуваються в комунікативних рангах національних мов – показниках обсягу функцій у різних видах спілкування. Кількість функцій мови в індивідів збільшується залежно від факторів, які зумовлюють актуалізацію мовленнєво-мовної здібності (біологічні, генетичні), її реалізацію й удосконалення (середовищні, соціальні, онтогенетичні тощо).

Ключові слова: «Я-мова», «індивідуальна мова», мовленнєво-мовна компетенція, функціональна класифікація мов, функції мови, функціональна генералізація.

Калмыкова Лариса, Харченко Наталия & Мысан Инна. «Я-язык» i.e. «Индивидуальный язык»: проблема функциональной генерализации

АННОТАЦИЯ

Цель. Представить консеквенцию функциональной классификации языков мира, осуществленной по психолингвистическим основаниям; осуществить краткое описание индивидуальной речи человека как его рече-языковой способности, проявленной в различных функционально-языковых ипостасях; представить первично и вторично функциональную группу языков как средство реализации коммуникативно-речевых потребностей, мотивов и интенций индивидов с учетом функционально-языкового разнообразия для обеспечения успешного речевого общения в микро- и макро-социуме.

Методы: функциональный анализ; системный анализ, обобщение литературы; моделирование функциональной рече-языковой компетенции человека; выделение свойств различных по вторично функциональной направленности видов индивидуальных языков; классификация национальных языков по их функциональному назначению; исследовательский синтез; формулирование выводов.

Результаты. Функциональные свойства индивидуального языка как биопсихонейролингвосоциального объекта могут быть описаны только при обращении к понятию «функции». Функции языка человека многочисленные, поэтому осуществлен анализ каждой из них и представлены его результаты.

Выводы. Основанием для функциональной классификации языков мира может выступать генеративная система и речевая компетенция (способность) человека. Функциональная рече-языковая способность человека может быть представлена как его функционально-языковая метасистема с присущими ей функциями первого языка, неродного языка (второго и иностранного), доминантного языка, внутренней речи, индивидуальной речи, метаязыка, языка перевода, профессионального языка и других видов языков в процессах экстернализации и интернализации. Функции языков мира меняются в соответствии с изменениями, которые происходят в коммуникативных рангах национальных языков – показателях объема функций в различных видах общения. Количество функций языка у индивидов увеличивается в зависимости от факторов, которые обуславливают актуализацию рече-языковой способности (биологические, генетические), ее реализацию и совершенствование (средовые, социальные, онтогенетические и т.д.).

Ключевые слова: «Я-язык», «индивидуальный язык», речевая языковая компетенция, функциональная классификация языков, функции языка, функциональная генерализация.